

Xanthium L. in Nederland

door

F. ADEMA (Rijksherbarium, Leiden) en M. T. JANSEN (Veenendaal)

Xanthium is een vrij klein, doch door zijn vormenrijkdom moeilijk geslacht. Deze vormenrijkdom heeft er toe geleid, dat men aanvankelijk van mening was, dat hier te lande verschillende soorten van dit geslacht zouden zijn gevonden. In de 19e druk van HEUKELS-VAN OOSTSTROOM (1977) worden op grond van de reeds eerder in de Nederlandse literatuur vermelde soorten de volgende opgegeven: *X. spinosum* L., *X. strumarium* L.,

X. riparium Itz. et Hertsch, *X. ambrosioides* Hook. et Arn., *X. echinatum* Murr., *X. italicum* Moretti en *X. saccharatum* Wallr.

Door de belangrijkste bewerker van *Xanthium*, WIDDER (1923, 1925), worden zeer vele soorten onderscheiden. Lijnrecht daar tegenover staat de mening van moderne bewerkers zoals LÖVE & DANSEREAU (1959) en LÖVE (1976), die in dit geslacht slechts 2 soorten, *X. spinosum* L. en *X. strumarium* L. – de laatste met 2 ondersoorten –, onderscheiden. Na bestudering van de literatuur en het materiaal van het Rijksherbarium zijn wij tot de conclusie gekomen, dat in het geslacht *Xanthium* tenminste 3 soorten zijn te onderscheiden en wel *X. spinosum* L., *X. strumarium* L. en *X. orientale* L. (= *X. riparium* Itz. et Hertsch). De verschillen tussen *X. strumarium* L. en *X. orientale* L., vooral te vinden in: de kleur van de bladen, de vorm van de bladvoet, de grootte en kleur van de vruchtomhulsels, het aantal en de beharing van de stekels, worden door ons van voldoende belang geacht om deze beide taxa als zelfstandige soorten naast elkaar te handhaven (zie ook MULLER, 1971).

Sleutel tot de soorten van *Xanthium* in Nederland.

1. Stengel zonder stekels. Bladen breed eirond of driehoekig, gelobd of grof getand, van onderen niet viltig, aan de voet wig- tot hartvormig. Vruchtomhulsel ellipsoidisch tot eivormig, 12–29 mm lang, met dikke, aan de top haakvormige stekels, tussen de stekels met korte haren en/of klierharen, aan de top met 2 rechte of gebogen snavels. 2
Stengel aan de voet van de bladstelen met 1 of 2 sterke, driedelige, gele stekels. Bladen langwerpig-ruitvormig, meestal 3-lobbig, met een lange middenlob, van onderen witviltig, aan de voet wigvormig. Vruchtomhulsel ellipsoïdisch, 8–12 mm lang, met dunne, aan de top haakvormige stekels, tussen de stekels kort behaard, aan de top met 2 korte, rechte snavels. 0,15–0,30. ☉ Aug., sept. Adv. P12 Ba. Uit N.-, M.- en Z.-Amerika en Australië. (*X. ambrosioides* Hook. et Arn.).
. Gedornde stekelnoot. *X. spinosum* L.
2. Bladen donkergroen, met sterk hartvormige voet. Stengel bovenaan meestal egaal violet aangelopen. Vruchtomhulsel bij rijpheid donkergroen, onderaan ijl, naar boven dicht bestekeld, 12–17 mm lang, met meestal kale stekels. 0,15–1,20. ☉ Juli–herfst. Adv. P12Ba. Over een groot deel van de aarde verspreid.
. Late stekelnoot. *X. strumarium* L.
Bladen¹⁾ enigszins geelgroen, met wig- tot zwak hartvormige voet. Stengel meestal met rode, ca. 3 mm lange lengtestreepjes. Vruchtomhulsel bij rijpheid geel tot bruinachtig, ijl of dicht bestekeld, 16–29 mm lang, met onderaan afstaand behaarde stekels. 0,30–0,90. ☉ Juli, aug. Ingeburgerd in F, vooral langs de Waal; ook adv. Over een groot deel van de aarde verspreid. (*X. albinum* (Widder) Scholz, *X. echinatum* Murr., *X. italicum* Moretti, *X. riparium* Itz. et Hertsch, *X. saccharatum* Wallr.).
. Oeverstekelnoot. *X. orientale* L.

Xanthium spinosum L. en *X. strumarium* L. zijn in ons land weinig variabel. *X. orientale* L. daarentegen vertoont een grote verscheidenheid aan vormen, die vooral in de grootte van het vruchtomhulsel en de bestekeling daarvan van elkaar verschillen. Wij geven er de voorkeur aan deze vormen als variëteiten te beschouwen. Er zijn door ons uiteindelijk 4 van dergelijke vormen onderscheiden. Van 2 ervan was voldoende materiaal aanwezig om

¹⁾ Het blad van *X. orientale* is veel dikker dan dat van *X. strumarium*.

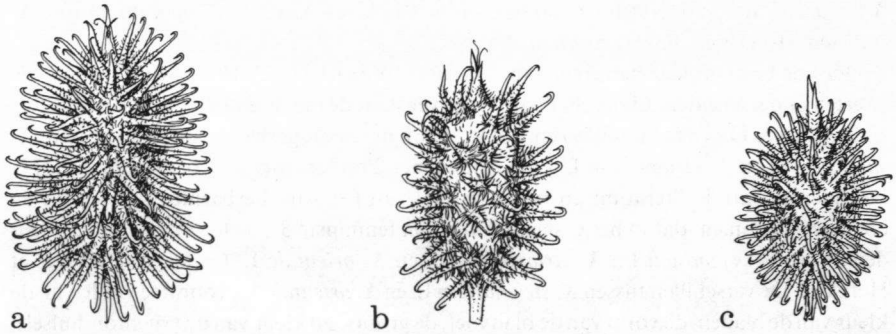

Fig. 1. Vruchtomhulsels van variëteiten van *Xanthium orientale* L.; a: „Amsterdam”; b: var. *riparium* (Itz. et Hertsch) Adema et M. T. Jansen; c: var. *album* (Widder) Adema et M. T. Jansen ($1\frac{1}{2}\times$).

er ook een naam aan te verbinden. De beide andere vormen, elk in slechts één exemplaar gevonden en één daarvan bovendien nog zeer jong, laten zich niet bij deze eerder genoemde variëteiten onderbrengen. Meer materiaal, zó dat er zou zijn, zal hier later de juiste plaats en naam aan moeten geven. Het gaat om de volgende vormen:

X. orientale L. var. *album* (Widder) Adema et M. T. Jansen, comb. nov., fig. 1, c.
X. riparium Itz. et Hertsch var. *album* Widder, Fedde Rep. Beih. 20, 1923, p. 105; *X. album* (Widder) Scholz, Verh. Bot. Ver. Br. Brandenb. 98–100, 1960, p. 47.
 Vruchtomhulsel¹⁾ 18–26 × 5–8 mm, met 100–230, 3–6 mm lange stekels en 5–7 mm lange snavels. Vruchten 10–16 × 4–6 mm.
 Ingeburgerd in het Fluviaatiele distr., vooral langs de Waal (fig. 2); ook adv.

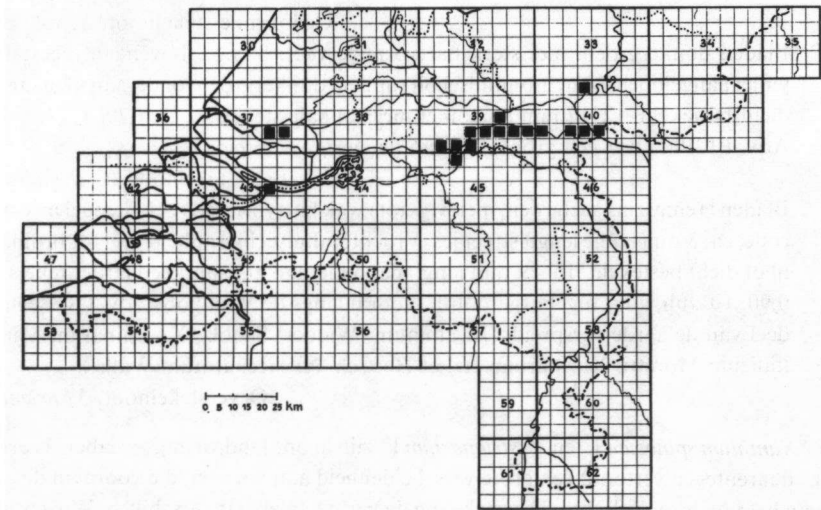

Fig. 2. Verspreiding van *Xanthium orientale* L. var. *album* (Widder) Adema et M. T. Jansen in Nederland.

¹⁾ Steriele hoofdjes zijn steeds kleiner en ijler bestekeld.

X. orientale L. var. *riparium* (Itz. et Hertsch) Adema et M. T. Jansen, comb. nov., fig. 1, b.
X. riparium Itz. et Hertsch, Bot. Zeitung 12, 1854, p. 34–35.
Vruchtomhulsel¹⁾ (16–)22–26 × 5–7 mm, met 40–100, (4–)5–6 mm lange stekels en 5–6 mm lange snavels. Vruchten 13–14 × 5 mm.
Zeer zeld. ingeburgerd aan de Waal; zeer zeld. adv.

X. orientale „Amsterdam”, fig. 1, a.
Vruchtomhulsel 29 × 7 mm, met 118, 7–8 mm lange stekels en 6–7 mm lange snavels.
Vruchten 18 × 4 mm.
Amsterdam, adv., 1932 (J. Jacobson).

X. orientale „Nijmegen”.
Zeer jong! Snavels en stekels 9 mm lang.
Nijmegen, ruderaal terrein bij Radboudziekenhuis, 1970 (Joh. Bolman).

Literatuur

- HEUKELS-VAN OOSTSTROOM, 1977. Flora van Nederland, 19e druk. Groningen.
LÖVE, D., 1976. *Xanthium*, in Flora Europaea 4, p. 143.
— & P. DANSEREAU, 1959. Biosystematic studies on *Xanthium*: Taxonomic appraisal and ecological status. Can. J. Bot. 37, p. 173–208.
MULLER, F. M., 1971. *Xanthium riparium* Itz. & Hertsch, in Floristenclub Gelderse Vallei, Neofieten van Midden-Nederland. Gorteria 5 (7/10), p. 136–146.
WIDDER, F., 1923. Die Arten der Gattung *Xanthium*. Fedde Rep. Beih. 20, p. 1–221.
—, 1925. Übersicht über die bisher in Europa beobachteten *Xanthium*-Arten und Bastarde. Fedde Rep. 21, p. 273–305.

Summary

Contrary to the views of LÖVE & DANSEREAU (1959) and LÖVE (1976) the authors recognise 3 species in *Xanthium*, viz. *X. spinosum* L., *X. strumarium* L. and *X. orientale* L. Within *X. orientale* they recognise two varieties: *X. orientale* L. var. *album* (Widder) Adema et M. T. Jansen and *X. orientale* L. var. *riparium* (Itz. et Hertsch) Adema et M. T. Jansen. Keys to the species and short descriptions of the varieties are given.